מתוך "איש על המדה", ספר הכינוס להתאמה-הוויה, עורך: ד"ר שוקן איתיר, הוצאת מאגרי החינוך והתרבות/המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים תשל"ג

הרב י. שטיגליץ

הרב במושב

סבורני שמארגני כנס זה רצו ללבן בעיה המנסרת בחלל העולם, בעיקר בחלל עולמו של הציבור הדתי בתקופה האחרונה, והיא בעיית המשבר של המנהיגות הרוחנית בציבור הדתי. אין נושא הרצאתי דן בשורשי המשבר, אבל ברור שהמשבר ביסודו אינו רק משבר ההנהגה, כי המושג "הנהגה" מתיחס גם למנהיג וגם למונהג. המשבר הוא בעצם כפול. וקודמי המרצים שזכו להכיר קהילות בחו"ל — אני לא זכיתי להכיר אותן — דיברו הרבה על ההבדל שבין הקהילה לפנים לבין הקהילה היום. המשבר הוא בעצם משברה של הקהילה במדינת ישראל. הקהילה בישראל נשברה, התפוצצה לרסיסים. קשה לומר, שקיימת עדיין כיום קהילה במדינת ישראל, במושג המקובל, של קהילה, של ציבור אנשים, המאוגדים יחד סביב למרכז־חיים משותף, סביב לרעיון־חיים משותף, המלווה אותם מרצונם ואף בעל־כרחם, מלידתם ועד יום מותם. אם קיימת קהילה היום בישראל, הרי פועלת היא אולי, רק במקומות ספורים, קטנים, כקיבוצים ומושבים דתיים. איני דורש זאת לגנאי — אני קובע את העובדות. העובדות

www.daat.ac.il

הן, שבמציאות הנוכחית בישראל, מחוץ למקומות סגורים, המגדירים את עצמם ובוחרים את חבריהם על בסיס קבוע מראש, לא תיתכן כיום קהילה. כל אחד מקיים מצוות בדרג אחר. אינני רוצה להשתמש במושגים "דתיים" ו"לא־דתיים", משום שהמושגים האלה אינם ברורים כל כך. יש יהודים, המקיימים מצוות שבין אדם למקום ואינם מקיי־מים מצוות שבין אדם לארצו, למשל. ויש יהודים, המקיי־מים מצוות שבין אדם לארצו, ואינם מקיימים מצוות שבין אדם למקום. אני נותן רק דוגמה, אקטואלית במקצת, להסביר את אי־הבהירות של המושגים "דתי" ו"לא־דתי". אבל אין זאת אלא דוגמה לכך, שאין היום אחידות ומסגרת קבועה, שסביבה יוכלו אנשים דתיים להתלכד, להתארגן בחיים דתיים משותפים. ממילא קיים משבר הנהגה: לא זו בלבד שקשה למצוא מנהיגים, אלא שקשה גם למצוא מנהיגים, ציבור אנשים, הנכון להשתוות בצורך ובצורה של הדרכה תורנית. איש איש ועיסוקו. כל אחד מקיים מצוות בדרך אחרת, ברמה מסוימת או בחלק מסוים של התורה, ועדיין לא נוצרה אותה אישיות רב־גונית אשר תקיף את כל הנטיות, את כל הרמות, את כל ההרגשות, את כל התחושות, ושהכל יצאו לקבל את מרותה.

משאביה של הרבנות בישראל יתכנו בעיקר בקהילות הק־טנות האלה, הסגורות מסביב לבסיס מוגדר מראש. המו־שבים למשל — אינני בא להעדיף מושב על קיבוץ, לכל אחד זכות בפני עצמו — אבל עובדה היא, שהמושבים בארץ גידלו בתוכם רבנים, הצמיחו בתוכם תלמידי חכמים חשובים, שהנהיגו לא רק את הקהילות שלהם אלא גם ציבור רחב יותר. אזכיר לדוגמה קהילה, שבה התחנכתי, כפר הרא"ה, שזכתה להצמיח גדולים בתורה וישיבה גדולה

www.daat.ac.il

בתוכה, אשר חוללה מהפכה בנוער הדתי בישראל. ומי שטרח בערב שבת — יאכל בשבת.

לפני שאגש לפרטים המעשיים של עבודתי, ברצוני לעמוד על הצד האידיאולוגי של עבודתי, כי הצד הזה הטריד אותי הרבה מאוד לפני שנתמניתי לשמש ברבנות. ביני כרב קהילה שבה אני משמש עכשיו לבין קהילתי מעולם לא היו היחסים כיחסים המקובלים בין רב לקהילתו. הקהילה לא תמיד ראתה צורך ברב, ואני לא חיפשתי לי קהילה. לא בדומה למה שהיה בחו"ל, שהקהילות חיפשו רבנים והרבנים חיפשו קהילות. הנוער הישראלי בארץ לא חונך לחפש רב ובחורי ישיבות היום בארץ אינם מחונכים לחפש קהילות. איני, רוצה לעמוד כאן על הקשיים העצומים הקיימים בגישור על פני מרחקים עצומים, ועל הסגולות הנדרשות, יותר נכון: ההסתגלות הדרושה למעבר מצורת חיים אחת לשניה, בתנאי הפיצול הקיימים כיום, המונעים בעצם את הקשר החי והמפרה שבין לימוד תורה לבין החיים המעשיים.

התקשרותי אל המקום היתה חברתית. הזכרתי זאת לפני ימים ספורים, כשבאו אלי חברי קיבוץ מסוים והתלבטו בשאלת רבנות. אמרתי להם את המשל הזה: רב וקהילתו דומים הם לאיש ואשה. אם אדם הולך לחפש לו אשה לנישואין וקובע לו מראש תכונות מסוימות, הנדרשות מבת זוגו — מידות מסוימות ותנאים מסוימים — הוא עלול להישאר רווק כל ימי חייו. המפגש בין האשה לאיש צריך להיווצר בצורה מוחשית. אם נמצאת ביניהם הבנה הדדית ונוצרת זיקה נפשית — מתחתנים, כל שאר הבעיות נפתרות אחר־כך. לכל אדם יש מעלות, לכל אחד יש חסרונות, ועל כל פשעים תכסה אהבה. אם קיימת אהבה, יכולה הדרך

www.daat.ac.il

לנישואין להיות דרך מאושרת וברוכה. אך כשחסר רקע נפשי מתאים לאהבה, כשאין בשילות וכשירות לכך, כתוצאה מחינוך לקוי, אין האהבה מתפתחת ואין הנישואין מבו־צעים למעשה.

ואם עורר המרצה שקדם לי את השאלה הכאובה של קהילות שיוכלו לטפח בתוכן רבנות גדולה, כפי שהיתה פעם, ולהקרין אור חדש של תורה על כל הארץ, הרי סיבת האשמה נעוצה בעיקר בחוסר הזיקה הנפשית ההדדית החסרה מלכתחילה. העדר הזיקה הנפשית הזאת נובע בעיקר מסיבה אחת — הרפיית לימוד התורה. במקום שיש לימוד תורה, במקום שיש אהבת תורה, נוצר יחס מיוחד מראש לתלמידי חכמים. (אם כי צבת בצבת עשויה, וכשאין רב שילמד תורה, ממילא אין גם לימוד תורה).

אדגים, אולי, ראשית, את הבעיה של הפער המצוי כיום בחברה שבין לומדי תורה לבין אנשי מעשה. כתבתי מאמר על נושא המנסה להסביר מושג מסוים בהלכות עירוב, בצורה רעיונית, לציבור שאינו קרוב ללימוד הלכה. קבלתי מכתב ביקורת בנוסח זה: בדורנו כל אחד מתיחד עם מקצועו ודורש בשבחו, הביולוג רואה את הביולוגיה כמקצוע החשוב ביותר, הרפואה טוענת מצדה שהיא חשובה יותר ואילו הרבנים טוענים שצריך עירוב! כולם אינטר־סנטים מצומצמים, וגם הרבנים ״אינטרסנטים״, כביכול, של ההלכה. במקרה אחר שמעתי טענה, שהרבנים ״אינם אובייקטיביים״ כביכול, ״משוחדים״ הם בצדקת ההלכה. הדבר מזכיר לי את האגרת הראשונה של ״אגרות צפון״. שם ישנה הערה, שר׳ שמשון רפאל הירש טוען לידידו: ״נדמה לך אולי שמכיוון שאני רב בישראל, חייב אני לסנגר על המקצוע שלי. ההיפך הוא הנכון. בגלל אהבתי

www.daat.ac.il

לתורה התמניתי להיות רב בישראל, ולא בגלל שאני רב בישראל אני דורש בשבחה של התורה".

בעית הספציאליזציה היא בעיה תרבותית וחברתית כלל־אנושית ויש צורך למצוא לה פתרון. במיוחד בציבור הדתי קיימת הסכנה הזאת — שהתורה תיהפך להיות נחלה מצומצמת, שהרבנים דורשים בשבחה, כביכול, ולכן הם תובעים קיום ההלכה, כשם שהציבור שיש לו דברים אחרים — תובע דברים אחרים. חוסר האמון ההדדי הוא כאן בעוכרנו.

דרכו של הרב קוק היא הדרך היחידה בה ניתן לפתור את הבעיה. הוא חש את הבעיה הזאת כבר לפני 60 שנה. דרכו היתה למצוא במהלך הנטיות הרב־גוניות הקיימות באנושות נקודת אור, ניצוץ אלוקי, המחיה את אותו המהלך. בעצם היה זה רעיונה של החסידות, אלא שהחסידות לא העבירה את הרעיון הזה גם לתקופה המודרנית, לתקופת התחיה הלאומית. הרב קוק הוא הוא שהעביר את הרע־יונות האלה מתחום החסידות, גם לתחום תקופתנו אנו, וניסה למצוא בכל שאיפה ובכל אידיאולוגיה את הנקודה האלוקית המאירה שלה.

רעיון זה הנחתי ביסוד עבודתי, כרב במושב. רואה אני את קיומו של המושב כמושב דתי על בסיס זה: מושב דתי אין פירושו אך ורק שכל פרט ופרט בו דתי הוא, אלא שהמושב כולו דתי. כלומר, שכל אותם הדברים, שהם עיסוקו של המושב, התיישבות, חקלאות, ענייני כספים, עניינים שבין אדם לחברו — הכל חייב להיות עניין דתי. החקלאות שבארץ־ישראל אינה רק עניין של פרנסה סתם — חקלאות בארץ־ישראל היא ערך דתי.

בכדי להוסיף להסביר את הרעיון אשתמש במשל מחג

www.daat.ac.il

להיות מהודר. אם אפרסקים אדומים וגדולים מביאים גם רווחים לחקלאי — מה טוב! ככל חבר במושב שמח אף אני על כל עץ שניטע ועל כל לול המתרחב ועל כל חבר שמ־תוסף, אך מסיבה זאת: אם הישוב מתפתח ומתבסס — הרי מתקיימת מצוות התורה ותהליך הגאולה מתקדם!

כשקיימת הזדהות מוחלטת בין הרב לבין חבריו באמצעותו של האידיאל המשותף, ברור שאין כאן בעיה כלל של היחס שבין הרב לבין הקהילה. אין כאן בכלל דברים נפרדים — רב וקהילה. הרב והקהילה הם דבר אחד. אם אני זוכה ללמוד בתמיכתו של הציבור, ואני רואה חשיבות בהתפת־חותי האישית, והקדשת רוב זמני ללימוד תורה ולהתפת־חותי בה על חשבון הציבור — אין פירושו של דבר שרואה אני בזה התפתחות אישית בלבד. כי מה זכותי אני לדרוש התפתחות אישית על חשבון הציבור?! ברם, רואה אני את התפתחותי שלי כהתפתחותו של הציבור! וברגע שאני רואה את הדברים כך, הרי איני רואה את עצמי כמנהיג אלא כחלק מן הציבור, שתפקידו לדאוג לצד האידיאי. סבורני שמנהיג אידיאלי הוא מנהיג אידיאליסטי. משבר ההנהגה בעולם כולו ובחברה שלנו בישראל הוא בכך, שאנשים, המוכשרים יותר מחבריהם, מנסים לנצל את כשרונותיהם להשתלטות עליהם. שום משטר דימוקרטי בעולם לא יפתור את בעיית ההנהגה אלא אם כן תבוא מהפכה מוסרית. לכן לא קבעה התורה איזה משטר עדיף. בעינינו דווקא המלכות המשיחית, שאיננה דימוקרטית, היא הדימוקרטיה הטובה ביותר, כי אז לא תיווצר שום סתירה בין הציבור ובין המנהיג. המנהיג והציבור מזדהים! החובה להשליט משטר דימוקרטי היא רק כשהמנהיג והציבור הם תרתי דסתרי. כשהמנהיג רוצה במילוי שאיפות שלו ואילו הציבור

www.daat.ac.il

מעדיף מילוי שאיפותיו הוא. אז באה הדימוקרטיה ושמה רסן לשאפתנותו של השלטון. אבל כשהמנהיג אינו אישיות פרטית, אלא אישיות כללית, המזדהה עם הציבור אין כלל שאלה של משבר בהנהגה.

אמנם תיאור זה הוא אוטופי, ולצערנו רחוק הוא מהתגשמותו במלואה, אבל הוא משמש לי כאידיאולוגיה הקבועה ביסוד עבודתי.

ומכאן אני עובר לעבודתי הממשית. כשאני פוסק הלכה בשאלה חקלאית מסוימת או בענין בין אדם לחברו, מוסיף אני בפסק ההלכה הזה לעבודה החקלאית את המימד הרוחני. הטרקטור בשבילי באותו רגע איננו רק מכשיר מיכני, הוא מופיע אז בשבילי גם כערך רוחני מסוים. מגלם הוא הלכות גדולות בחשן המשפט. טרקטור ששבר צינור — הרי זוהי המשנה "המניח את הכד ברשות הרבים". והמשנה היא העיקר והטרקטור טפל לה.

אומרים על רבי עקיבא איגר, שכשהיה לומד את המשנה הראשונה ב"שנים אוחזין" — "שנים אוחזין בטלית, זה אומר כולה שלי, וזה אומר כולה שלי — יחלוקו". היה מוסיף ואומר: הקב"ה אומר יחלוקו! בשבילנו התורה היא גילוי חכמת ה', היא עולם של אידיאלים, עולם של חוקים רוחניים משלו, המתבטא בחיי המעשה. אם לדמות זאת קצת לתפיסות מקובלות בפילוסופיה נאמר: יש עולם האידיאות ויש עולם המציאות. עולם המציאות הוא צל, העתקה של עולם האידיאות. התורה היא האידיאה הגדולה של העולם, שכל העולם המוחשי־הארצי הוא רק ההשתקפות שלה. אנשים חיים במחלה פסיכית, שכבר אפלטון תיאר אותה: הם נמצאים בתוך איזו מערה חשוכה וכל צל עובר נדמה להם כממשותו העיקרית של העצם. אף

www.daat.ac.il

בעולמנו משתקף צל קלוש של אידיאה נשגבה ומאירה, שאין עינינו הטרוטות חשות במציאותה.

תפקידו העיקרי של הרב הוא, לדעתי, להתרכז בעיסוקו הרוחני המופשט, ובעצם נוכחותו במקום הוא נותן את המימד הרוחני לכל יצירה בחיים שבחברתו. תפיסתו אינה מסתגרת בתוכו בלבד אלא באה לידי אינטגרציה עם הציבור על־ידי שיעורי תורה, פסיקת הלכה ופתרון בעיות חברתיות המתעוררות מדי פעם כשהוא רואה בציבור שותף שווה לפעילותו הרוחנית, הזקוקה לביטוי מעשי.

בזאת אני מסכם את דברי, שהבעיה העיקרית היום היא בהעלאת כל החיים שלנו למימד אידיאי, תעודתנו היא לגלות בכל הנטיות האנושיות הקיימות — את הנקודה האלוקית המאירה בהן ולהעלות אותה. ברגע שמעלים את הנקודה הזאת, מזדהים הציבור והרב עמה ושוב אינם עומדים משני עברי מיתרס, להיפך, הם הופכים להיות גוף אורגאני אחד, המקיים את כל מצוות התורה. ומצוות התורה, כפי שהרמב״ם אומר, לא ניתנות לקיום על ידי אדם אחד. אדם אחד יכול לקיים רק 60 מצוות, בערך. תרי״ג מצוות ניתנות לקיום רק על־ידי ציבור, רק על־ידי חברה. כשתופסים את הדברים כך, נעלם המשבר, אין מנהיג ואין מונהג, אלא הכל שותפים למרכבה אחת המובילה את השכינה.

www.daat.ac.il